

TAHSİN YÜCEL'İN 'YALAN' VE GUSTAVE FLAUBERT'İN 'BOUVARD İLE PECUCHET' ADLI ROMANLARINDA ENTELEKTÜEL SÖYLEM VE 'ENTELEKTÜEL'İN SORUNSALLAŞTIRILMASI¹

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÖGERCİN
Selçuk Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü
agog@selcuk.edu.tr

Özet

Kültürlerarası iletişim çalışmalarının giderek arttığı bir dönemde, biri Doğuya, diğeri Batıya ait iki yazarı ve yapıtlarını yüzleştirerek, belli bir olgu çerçevesinde temel benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Yücel ve Flaubert, birbirinden yüz yıl arayla yaşamış, farklı dil ve kültürlere sahip iki önemli yazardır. Her ikisi de, söz konusu romanlarında, döneminin aydın ve bilim adamını ele alarak sorgulamışlardır. Bilim adamı ve aydın olma iddiasındaki kahramanlar aracılığıyla, dönemlerinin bilim anlayışını ve aydın kimliğini ironik bir dille eleştirmişlerdir. Bunu yaparken, değişik romanesk yöntemler aracılığıyla, kendi aydın kimliklerini üstü kapalı bir şekilde ortaya koyarak entelektüel bir söylem oluşturmuşlar; sık sık başka yazar ve aydınların yapıtlarına, tarihi ve sosyal olaylara göndermelerde bulunarak, üst-kurmaca niteliği taşıyan metinler ortaya koymuşlardır. Çalışmamızda, yazarların bu söylemi oluşturma biçimleri ve 'aydın' kavramına bakış açıları ortaya konmaya ve biri Fransız diğeri Türk, iki yazarın yapıtlarındaki söylem ve izlekler 'aydın' kavramı çeresinde incelenerek, benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Tahsin Yücel, Gustave Flaubert, Bouvard ile Pécuchet, Yalan, Entelektüel, karşılaştırmalı edebiyat

INTELLECTUAL EXPRESSION AND THE PROBLEMATIZATION OF THE INTELLECTUAL IN TAHSİN YÜCEL'S 'LIE' (YALAN) AND GUSTAVE FLAUBERT'S 'BOUVARD AND PECUCHET'

Abstract

The main goal of this study has been, in a period when intercultural communication studies have been gradually increasing, confronting two novelists, one of whom belonging to the East and the other to the West, as well as their literary works, and the manifestation of their basic conventional and conflicting points regarding a certain concept. Yücel and Flaubert are two significant novelists of different languages and cultures, one of whom lived a hundred years after the other. Both of them have questioned the intellectual and the scientists of their own periods in the two novels discussed in this study. Via the characters claiming to be scientists and intellectuals, they criticize in an ironical way the understanding of science and the identity of the intellectual of their periods. In this, by means of various romanesque methods, they have constituted an intellectual expression, exhibiting implicitly their own intellectual identities, and they have formed texts with metafictional features by frequently referring to other writers and their literary works as well as historical and social events. In this study, it has been attempted to demonstrate the ways that these writers constitute this 'expression' and their perceptions of the concept of 'the intellectual', and also to define the similarities and differences between the expressions and the themes in the works of these two novelists, one of whom Turkish and the other French, within the frames of the concept of 'the intellectual.'

Key words: Tahsin Yücel, Gustave Flaubert, Bouvard and Pécuchet, Yalan, Intellectual, Comparative Literature

GİRİŞ

Entelektüelin kim olduğu, işlevlerinin ne olduğu, sorumluluklarını hakkıyla yerine getirip getirmediği son yüz yıl içerisinde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Emile Zola'nın Dreyfus olayı karşısında takındığı tutumla birlikte sosyal bir olguya dönüşen 'aydın', bugüne kadar Julien Benda'dan Edward Said'e, Jean-Paul Sartre'dan Bernard Henri-Lévy'ye, Cemil Meriç'e kadar çok sayıda düşünürün başlıca ilgi alanlarından biri olmuş ve bu konuda çok sayıda değişik düşünce ve yapıtın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Julien Benda gibi kimileri aydını, kendisini maddî ve siyasî ihtiraşlara kaptırarak aslî görevlerine ihanet etmekle suçlamış, kimileri Said gibi genel bir tanımını ve çözümlemesini yapmaya girişmiş, kimileri Sartre gibi onu eylemleri içinde değerlendirmiş, kimileri de Henri-Lévy'nin *Entelektüellerin Övgüsü* adlı yapıtında yaptığı gibi tüm olumsuzluklarına karşın ona övgüler düzmüş, "çağımızın onuru" olarak nitelendirmiştir (Henri-Lévy, 2002: 65).

Kuşkusuz, önemi her geçen gün artan 'entelektüel' konusunda söylenecek çok şey vardır ve bu konudaki tartışmaların büyüyerek devam edeceği ortadadır; son dönemde konuyla ilgili ardı ardına kitapların yayınlanması, dergilerin bu konuya kapsamlı özel sayılar hazırlamaları bunun en açık kanıtıdır. Ancak bildirimizin konusu genel anlamıyla entelektüelin kim olduğu ve işlevlerinin ne olduğunu tartışmak olmadığı için bu konudaki kuramsal tartışmalara girmeyeceğiz ve biri Batılı diğeri Doğulu, farklı kültürlerle ait iki yazarın romanlarından hareketle konuya yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Birbirinden neredeyse yüzyıl arayla yaşamış iki yazar ve yapıtları arasında böyle bir karşılaştırmaya girişmek ve tutarlı bir sonuca varmaya çalışmak ilk bakışta kuşkulu gözükebilir. Ancak tüm sanat dalları gibi, romanında bir sürekliliğin ürünü olduğu, Flaubert'in bu sanatın başta gelen öncülerinden, Yücel'inse önemli bir yazın araştırmacısı, romancı ve çevirmen olduğu, kısacası her iki yazarında, halkaları değişken ve düzensiz olmakla birlikte bir zincirin iki ucundan tuttukları düşünüldüğünde böyle bir çalışma olası gözükmemektedir. Ayrıca zincirin zamanımızdaki ucundan tutan Yücel'in bir Fransız yazını araştırmacısı ve Flaubert çevirmeni olduğunu hatırladığımızda çalışmanın olabirliği daha güçlü hale gelmektedir. Zaten kendisi de düşüncemizi destekler şekilde, André Malraux'dan bir alıntı yaparak "romancının yaşamdan değil, başka romanlardan yola çıktığını" söylemektedir (Yücel, 1995: 73).

1. 'ENTELEKTÜEL'E TUTULAN BİR AYNA: 'YALAN' VE TAHSİN YÜCEL

Çalışmamıza, Flaubert'den daha sonra dünyaya gelmiş ve burada ünlü Fransız romancınıninkiyle yüzleştireceğimiz romanını ondan yüz yıldan fazla bir zaman sonra yazmış olmasına rağmen, konuya Yücel'in yapıtından söz ederek başlamak istiyoruz. Tahsin Yücel'in bilim adamı ve aydın kimliğinin yapıtlarına yansıdığı ve anlatılarını entelektüel bir söylemle kaleme aldığı bilinen bir gerçektir. Yapıtlarının konusu, *Bıyık Söylencesi*'nde olduğu gibi mütevazı bir Anadolu kasabasında geçse bile kullandığı dil her zaman onun entelektüel birikiminden bir şeyleri içinde barındır ve dikkatli bir okuyucu bunu hemen fark eder. Yazar bunu yaparken, saf bir entelektüalizme girmez; onun entelektüel birikimi her zaman incecik ama zor seçilen bir perdenin ardına gizlenmiştir. Yapıtlarına hâkim olan ince bir alay ve birçok meslektaşının pes ettiği bir dönemde ısrarla kendi bulduğu ya da benimsediği öz Türkçe kelimeleri kullanmaya devam etmesi bunun en açık kanıtlarından biridir. Okuyucunun kendinden uzaklaşacağı, onu kaybedeceği ya da anlaşılmayacağı korkusuyla asla taviz vermez bu tutumundan.

Öncelikle Flaubert'in *Bouvard ile Pécuchet* adlı romanıyla kıyaslamak için Yücel'in romanları arasında neden *Yalan*'ın seçildiği sorusu akla gelebilir. Belki de entelektüel konusu çerçevesinde bir karşılaştırmaya girişmek için *Peygamber'in Son Beş Günü* adlı romanı daha uygundu. Zaten yazar kendisinde bir söyleşisinde bu romanının *Bouvard ile Pécuchet* ile kıyaslanabileceğini belirtmekten kaçınmaz (Bkz. Durbaş, 2003: 122). Ancak bu söyleşi *Yalan*'ın yayınlanmasından uzün süre önce yapılmıştır ve *Yalan* böyle bir çalışma için bize daha fazla veri sunmaktadır. Yücel, kurgu dünyasında, önceleri öykücü kimliği ile tanınırken günümüzde daha çok bir romancı olarak tanınmaktadır. Romanları arasında ise en tanınan kuşkusuz *Peygamber'in Son Beş Günü*'dür. Roman yayımlandığı dönemde ülkemizde en çok okunan birkaç kitaptan biri olmayı başarmış, seksen öncesi sol anlayışına getirdiği eleştirel bakış açısıyla yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bununla birlikte, Yunus Nadi Roman Odülünü kazanan *Yalan*'da en az onun kadar ilgi görmüş, uzun süre dergilerin ve okuyucunun gündeminde kalmıştır.

Yazar, *Yalan*'da bu kez, alışılmış üslubu ile farklı bir konuya el atmış, 'yalan' kavramından hareketle, ülkenin bilim ve siyaset anlayışına, medyanın işleyişine göstergebilimci bir yaklaşımla, 'olmak' ve 'görünmek' karşıtlığı düzleminde yeni açılımlar getirmeye çalışmış, kendi penceresinden, uzun süredir bilim dünyasına hâkim gerçekleri "göstermeye" çalışmıştır. Amerikan Koleji'nde tanıştığı arkadaşı Yunus'un Dilbilim kuramını² sahiplenerek gittikçe ünlenen Yusuf etrafında genişleyen 'yalan' halkası içerisinde bilimsel anlayıştaki çürümüşlüğü, eksiklikleri, körü körüne inanışın yol açtığı olumsuz gelişmeyi etkili bir şekilde göstermeyi başarmıştır.

Yücel'in söylemine 'entelektüel' bir boyut kazandıran ilk etken, kuşkusuz, bilinçli bir şekilde bir konuyu işleyerek onu tartışmaya açmasında ve kendi

entelektüel birikimini kahramanları aracılığıyla tüm romana yaymasında yatıyor. Flaubert romancıyı tarif ederken onun bir 'tanrı gibi romanın her yerinde' olması gerektiğini, "her yerde hissedilmesi, ama hiçbir yerde görülmemesi" gerektiğini söyler (aktaran Bruneau, 1976: 33). Bu tanım Yücel'in romanlarındaki konumunu da açıklamaktadır. Tüm kahramanları ve dolayısıyla okuyucuyu etkisi altına alan alaycı üslubu, dolaylı ya da nadiren de olsa dolaysız müdahaleleri onu anlatının her yerinde hissettirir. Zaten, *Yazın, Gene Yazın* adlı denemesinde, "Gerçek romancı yapının hem her yerindedir, hem de hiçbir yerinde" diyerek düşüncemizi doğrular (Yücel, 1995: 34). Belki de konusu gereği, en açık şekilde kendisini hissettirdiği romanı *Yalan*'dır. Zira Yücel, kendisi bir yazın araştırmacısı, Yapısalcılığın Türkiye'deki en önemli temsilcisi, tanınmış bir göstergebilimcidir. Romanda da, gerçekte olmayan bir dilbilim kuramından bahsedilmekte ve konuda gerçek ya da hayali çok sayıda dilbilimsel söyleşiye girilmektedir. Olaylar tarafsız bir 'üçüncü tekil şahıs' tarafından anlatılıyor gözükmeyle birlikte, yazarın varlığı baştan itibaren ve özellikle sonlara yaklaştıkça daha çok hissedilmektedir.

Yazarın romandaki varlığına açık bir örnek vermemiz gerekirse, başlangıçta olayların akışında çok fazla önemi olmayan, ancak birçok birincil kahramandan daha işlevsel bir yer işgal eden ikincil kahramanlardan Beşinci Murat ve onun çevresinde gelişen olaylar olacaktır. Beşinci Murat sahte dilbilim kuramının sahibi Yusuf Aksu'nun bilinçlenmesini, kendi gerçeğini görmesini sağlayan kahramandır. Yusuf Aksu'ya Dostoyevski'nin kitaplarını okumasını salık vererek ona bir ayna tutar ve kendi gerçeğini görmesini sağlar; çünkü Dostoyevski'nin romanları da yalancılarla doludur (Y: 522, 529-543).³ Yusuf Aksu kendisini bu delikanlıya çok yakın hisseder ve kendisini tüm ülkeye 'büyük ve dahi dilbilimci' olarak tanıtan Bayram Beyaz'dan onu bulmasını ister. Bayram Beyaz Murat adlı genci bulmaya çalışırken "saçları dökülmüş, keçi sakallı bir soğuk adamla" (Y: 288) karşılaşır. Onu Murat'ın babası zanneder. Ve "*Yaban Düşünce*'yi oğlunuz çevirmemiş miydi?" diye sorar. O da "Hayır, ben çevirdim, bildiğim kadarıyla, hiçbir zaman da oğlum olmadı" der (Y: 288). Gerçekte ise, *Yaban Düşünce*'yi Türkçeye çevirenin Tahsin yücel olduğunu biliyoruz. Tahsin Yücel, bir söyleşide kendisine bu konuda sorulan bir soruya: "Bu yaşlı çevirmenin ben olduğum söylenebilir. Evet, böyle, koca romanda yazarın imgeleminin ürünü olmayan tek kişi bu yaşlı adamdır" diye cevap vererek romandaki varlığını doğrular (Duruel, 2002: 48). Bir yerde burada, her zaman bir öncü ve hoca olarak gördüğü Flaubert'in "görülmez, ama hissedilebilir" öğretisinden uzaklaşır. Fakat Yücel'in burada kullandığı yöntem de ancak yetkin bir romancının kurgulayabileceği ustalıkta ve güzellikte bir uygulamadır ve romana ayrı bir boyut katmıştır. Burada ki ortaya çıkışıyla birlikte Yücel, Yusuf Aksu'nun sahte kuramını ve içinde yaşadığı yalanı onaylamadığını, Maçka çarşambalarına katılmayı reddederek ise böyle bir düzenin parçası olmayacağını açıkça ortaya koyar, okuyucuya 'görünen'le 'olmak' arasında kendi yapacağı tercihi gösterir.

Yücel'in romanda asıl ortaya koymaya çalıştığı şey, bilimsel temelleri olmayan bir düşüncenin, yapıtın ya da burada olduğu gibi kuramın, 'aydın' geçinen yığınlarca hiç sorgulanmadan, araştırılmadan benimsenmesi, yüceltilerek evrensel ve kurtarıcı bir gerçek olarak yayılmaya çalışılmasıdır. Biraz sonra göreceğimiz gibi Flaubert'in *Bouvard ile Pécuchet* adlı yapıtında da benzer olgular görülür. Zaten yapıtı Türkçeye kazandıran Yücel'in romana yeni bir isim, "Bilirbilmezler" ismini vermesi de onun konuya bakış açısını açıkça ortaya koyar. Romanın 'budala' kahramanları Bouvard ile Pécuchet, tıpkı *Yalan*'da ki aydın yığını gibi durmadan bilimsel araştırmaların peşindedirler, ama asıl sorun araştırdıkları konudan çok yöntemlerindedir. Araştırdıkları konuları rastgele seçerler, yetkin olmayan yapıtlardan hareketle konuyu özümsemeye çalışırlar ve hiçbir araştırmamanın sonunu getiremeden bir başkasına yönelirler. *Yalan*'ın kahramanı ise, zamanının çoğunu ansiklopedi karıştırmakla, yabancı radyo kanallarını dinlemekle, bilmediği dillerle ilgili kitaplar karıştırmakla geçirir; çünkü gerçek bilgiye bu şekilde ulaşabileceğini düşünmektedir. Yazar, kahramanının aradığı bilgiyi ansiklopedilerde 'gördüğü' zaman onlara 'gerçeklik' ve 'geçerlilik' kazandırdığını belirtir (Y: 18, 20). Burada, 'görmek', 'gerçeklik' ve 'geçerlilik' kelimelerinin bilinçli bir şekilde italik yazılması, yazarın, kahramanının bilgiye ulaşmak için başvurduğu yolu onaylamadığı ve özellikle bu konuya dikkat çekmek istediğini göstermesi açısından önemlidir.

Üniversiteden bir doçentin (Doç. Dr. Tamer Altınsoy) ısrarıyla uluslararası bir dilbilim konferansında bildiri sunmaya girişir. Ancak daha ilk cümlelerinde ortalık karışır. Yusuf kürsüyü terk ettikten sonra, önündeki kâğıtların boş olduğunun görülmesi, medya tarafından iyice yüceltilmesine neden olur. Her şeyi ezbere bilen bir aziz mertebesine yükseltilir. Aynı şekilde, yaşamı ve kuramı hakkındaki sessizliği de, "çocukluk düşü" olarak tanımladığı ve içinde bir "yılan gibi çöreklenmiş yalan"a (Y: 304) çevresindeki aydınlarca gerçeklik kazandırılmasında başat rol oynar. Ayrıca ABD basın ataşesiyle İngiliz uyruklu bir okutman ve yaşlı bir profesör davet edildi diye konferansın 'uluslararası' ilan edilmesi, yazarın günümüz akademi ve bilim dünyasına getirdiği alay dolu eleştirilerin en güzel örneklerinden biridir. Bir gazetede sayman olarak çalışan, devamlı bir şeyler öğrenmek isteyen, her eline geçeni okuyan, tıpkı Bouvard ile Pécuchet gibi, daldan dala konan ve nihayetinde felsefedeki başarısızlığından sonra kendisine bir kılavuz arayan Bayram Beyaz'ın kendisine 'hoca' olarak Yusuf Aksu'yu seçmesi ve tüm yaşamı boyunca yanından ayrılmayarak onu hep yüceltmesi de, çağımızın bilim anlayışına getirilen bir başka incelikli eleştiri örneğidir. Yusuf'un evinde düzenlenen meşhur Maçka Çarşambalarına katılan sözde aydınların, hayatında ansiklopedilerden ve *Robinson Crusoe*'dan başka kitap okumamış, her sorulana "bilmiyorum", diye cevap veren bir adama her geçen biraz daha hayranlıkla bağlanmaları, mütevazı ve sözde 'sonsuz bilgisi' yüzünden onu neredeyse Mevlana'yla, Sokrates'le bir tutarak peygamber koltuğuna oturtmaları da önemli bir eleştiri olarak dikkat çekiyor (Y: 257, 325,

326). Zaten yazarda, bu toplantılara katılan aydınlardan bahsederken, bilinçli olarak 'aydın' sözcüğünü tırnak içinde veriyor (Y: 274). Tıpkı *Peygamber'in Son Beş Günü*'nde olduğu gibi, kitap okumayan, televizyon izlemeyen, medyayı takip etmeyen, evinden dışarı çıkarak halkın arasına karışmayan, İstanbul dışına hiç çıkmamış, hatta birkaç mahallesi hariç İstanbul'u da yeterince tanımamış, popüler kültürün tanınmış isimlerinden Sezen Aksu, Tarkan ve İbrahim Tatlıses gibi isimleri dahi ilk defa olarak evindeki toplantılara katılan davetlilerden iştmiş bir adamın çevresindeki 'aydınlarca' "sıkı bir solcu" olarak nitelenmesi de düşündürülen bir başka örnektir (Y: 87, 260, 387).⁴ Kuşkusuz örnekler bunlarla sınırlı değil; *Yalan*, benzeri sayısız örnekle doludur.⁵ Maçka Çarşambalarına katılmayı reddeden *Yaban Düşünce*'nin çevirmeni –gerçekte Tahsin yücel olduğunu biliyoruz- "keçi sakallı yaşlı adam"ın, "Beyefendi bu kitabı bu kadar sevdiyse Lévi-Strauss'un kendisini çağırın, ben yalnızca çevirdim" (Y: 288) diye cevap vermesi, burada Yücel'in bu sözde aydınlar karşısındaki tavrını açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla, abartısız bir şekilde, *Yalan*'ın bir romandan öte, gerçek bir eleştiri ve deneme kitabı, en azından Türkiye'deki entelektüel yaşam üzerine bir gözlemler kitabı olarak da okunabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bilindiği gibi Yücel, tüm akademik yaşamı boyunca belli yöntemlerin araştırılması, uygulanması ve tanıtılmasına çalışmış bir bilim adamıdır. Özellikle Greimas'la olan tanışmışlığı, ondan dersler almış olması onu 'göstergebilim', 'yapısalcılık' gibi kuramların araştırmasına yönlendirmiş, bu çalışmaları ile de belli bir başarıyı yakalamanın ötesinde 'göstergebilim'in esinleyicisi olarak tanınmıştır. Greimas'ın önemli çalışması *Sémantique Structurale Recherche de Méthode*'ün son bölümünün bir uygulama örneği olarak Yücel'in Bernanos üzerine hazırladığı doktora tezine ayrılmış olması bunun en belirgin kanıtıdır (bkz. Greimas, 1966: 222-256). Dolayısıyla, tüm yaşamını yöntem araştırmalarına ve uygulamalarına adanmış Yücel için, araştırılan konudan çok o yolda uygulanan yöntem öncelikli sorundur ve bunu yapıtında açıkça ortaya koyar. Zaten *Bouvard ile Pécuchet*'yi onun için değerli kılan etkenlerden biri de budur. Bu yüzden söyleşi ve yazılarında sık sık *Bouvard ile Pécuchet*'yi okumamış birinin "her şey olabileceğini, ama aydın olamayacağını" dile getirir (Özkan, 2001: 321). Çevirisini yaptığı yapıta yazdığı önsöze de öncelikle okuyucuyu kutlamakla başlar: "Sizi kutlarım, dünyanın en büyük romanlarından birini okumak üzeresiniz!" *Bouvard ile Pécuchet*'nin neden kendisini bu kadar etkilediğini ise şöyle açıklar: "*Bouvard ile Pécuchet* beni benzerlerinden çok daha fazla etkiledi. O gün bugün, nice 'bilimsel araştırma'nın, nice köşe yazısının, nice felsefe denemesinin, nice siyasal edimin içinden Flaubert'in ünlü kahramanlarının bana göz kırptıklarını gördüm hep. Aydın/yarı aydın, düşünce/saptırmaca, bilgi/bilgisizlik vb. gibi karşıtlıkları bu roman en somut biçimiyle görmemi sağladı, onun sürükleyici, eğlendirici bir anlatı olduğu ölçüde bir 'düşünsel eğitim' yolu olduğunu düşündüm" (Yücel, 1990: 5).

Yalan'ın konusu ilk bakışta yalındır; ama üzerine yoğunlaştıkça yeni pencereler açılır ve okuyucu, başlangıçta basit bir adamın hikâyesi olarak gördüğü

olaylar üzerine düşünmeye başlar, perdenin arkasında saklanan gerçeği öğrenme arzusu duyar. Bu duygu romanın sonuna dek okuyucuyu uyanık tutmaya yetiyor. Evine kapanmış, birkaç kişi dışında kimseyle görüşmeyen, mecbur kalmadıkça dışarı çıkmayan, ansiklopedilerin sayfaları arasında kaybolmuş, iyi derecede bildiği İngilizceyi unutmamak için radyoda devamlı İngilizce yayınlar dinleyen bu 'mizantrop' insanın yaşamında her an bir gelişme olacağı, değişeceği, bu kısırdöngüden çıkacağı duygusu –en azından arzusu- okuyucuyu her an uyanık tutuyor ve anlatıyı sonuna dek götürmeye, okuma edimine ara vermeden romanı bitirmeye zorluyor.

Yalan'ın okuyucusu kendisini bir anda kuramların, kitapların arasında buluyor. Onun işini asıl zorlaştıran da bu oluyor. Gerçekle sahte olan iç içe geçiyor, durmadan birbirine karışıyor. Konuya hâkim olmayan, bu konuda birikimsiz ve dikkatsiz bir okuyucunun okuma esnasında kafasının karışacağına, neyin gerçek, neyin 'yalan' olduğunu ayırt etmekte zorlanacağına kuşku yok. Gerçekte, anlatıcı bize, Yusuf Aksu'nun "yazının konuşmadan önce geldiğini" ileri sürdüğü dilbilim kuramının çocukluk arkadaşı –sonradan kardeşi olduğunu öğrendiğimiz- Yunus Aksu'nun kekemeliğini açıklamak için uydurduğu bir 'yalan-kuram' olduğunu en başında bildiriyor, ancak okuyucu ilk bakışta pek de sempatik gelmeyen bu kahramanla kuracağı duygudaşlık (empati) sonucunda yavaş yavaş onunla aynı yanılısamayı yaşamaya ve 'yalan'ın bir parçası olmaya başlıyor. Yusuf Aksu'nun okuması için verdiği Saussure'ün Fransızca *Genel Dilbilim Dersleri* adlı kitabını İngilizce bir kitap zanneden Bayram Beyaz gibi, dikkatsiz ve alt yapısı eksi bir okuyucunun da gerçekleri farklı kimlikler altında görmeye başlayarak, gerçekle yalanı ayırt etmekte zorlanacak olması kaçınılmaz gözüküyor. Zira Yusuf, 'yalan' kavramını araştırmak için Rousseau'nun *Yalnız Gezerin Düşleri* adlı yapıtının sayfalarını karıştırmaya başladığında bize kitaptan şu satırları okur: "Yanlış bir şey söylemek ancak aldatma isteği olunca yalan söylemektir" (Y: 309). Bir başka yerde ise Beşinci Murat'a şunları söyler: "Yaşamım boyunca hiç yalan söylemedim, ama tüm yaşamım yalan olup çıktı" (Y: 538). Gerçekten de Yusuf hiçbir zaman yalan söylememiş, ama çevresini saran 'aydınlar' için suskunluğu sözlerinden daha fazla şey ifade etmiştir. 'Yalan' söylememekle birlikte, yalanın 'gerçek' olarak tanınıp yayılmasına göz yummuştur. Dolayısıyla masumiyetine inandığı yalanına bir kılıf ararken, benzeri cümlelerin dikkatsiz okuyucuyu da kahramanla birlikte aynı kandırmacaya sürükleyebileceği ihtimali yazınsal bir kandırmaca olarak dikkat çekiyor. Yücel, yapıtında gerçek aydın/sözde aydın arasındaki çizgiyi görünür kılmaya çalışırken, okuyucusundan da 'sözde okuyucu' değil, 'dikkatli, düşünebilen, gerçek bir okur' olmasını bekliyor.

Yücel'in yapıtlarının çoğunluk entelektüel bir birikimi yansıttığını, aydını ve işlevlerini –ya da *Peygamberin Son Beş Günü*'nde de örnekleri görüldüğü gibi 'ihanel'ini- sorguladığını biliyoruz. *Vatandaş* adlı anlatısında da, sade vatandaş Şaban Baş, Volkan Taş kişiliğinde gerçek ve sorumlu bir aydın-Vatandaş'a dönüşerek, tuvalet kapılarına yazdığı yazılarla çevresini aydınlatmaya,

haksızlıklarla, sorunlarla savaşmaya girer; *Peygamber*'de aynı sorun farklı bir bakış açısıyla ele alınır, sorun aydın/yarı aydın, gerçek aydın/sahte aydın, gerçek bilgi/edinilmiş temelsiz bilgi karşıtlığında 'gösterilmeye' çalışılır. Ancak bu romanlarında, anlatıların entelektüel alt yapılarına, çok sayıda yerli ya da yabancı yazara ve düşünüre referansta bulunmasına rağmen, okuyucunun anlatıyı izlemekte fazla güçlüğü yoktur. *Yalan*'a gelince durum değişir: bu kez söz konusu olan, basit gönderimler, çağrışımlar değil, kuramların, kuramcılarının kendisidir. Aslında okuyucu daha romanın başında, bu kez farklı bir Yücel romanıyla karşı karşıya olduğunun farkına varır hemen; alıştığımız, Yücel'in fırçasından çıkmış 'kahraman' portreleriyle karşılaşsak da, bu kez basit bir anlatıyla karşılaşmayacağımızı, çok katmanlı bir anlatının içine sürüklendiğimizi hissederiz. Yunus ve Yusuf ikilisi (birlikteliği ya da karşıtlığı) daha baştan bize onların yaşamlarına iki ayrı pencereden bakmamız gerekeceğini hissettirirler. Yunus, daha zeki, çevresine ışık saçan bir birey olarak sunulur. Olaylara yaklaşımı, yanlış da olsa bizi etkiler. Yusuf ise, birçok Yücel kahramanı gibi daha edilgen, yönlendirilmeye, ayrıksı bir yaşam sürmeye meyilli –hatta zorunda- bir karakter izlenimi verir. Daha romanın ilk sayfalarında, Yusuf'un babasının henüz o doğmadan üç ay önce, bir gün rakı almak için evden çıktığı ve bir daha geri dönmediğinin, annesinin onu oyalamak ve eğitmek için durmadan ansiklopedi okumaya yönlendirdiğinin anlatılması bile, *Madame Bovary*'de Charles'ın meşhur 'kasket' olayında olduğu gibi, yazarın acımasız alayından nasibini alacağı, trajikomik bir kadere sürükleneceğinin ipuçlarını veriyor bize. Yazar da, bütün romana yayılan 'entelektüel yalanı' bu iki kahramanın karşıtlığı üzerine kuruyor. Öyle görünüyor ki, romanın gerçek gücünde öncelikle bu karşıtlıktan, sonra da Yusuf Aksu ve diğerleri ve nihayetinde de Yusuf aksu ile Beşinci Murat karşıtlığından geliyor. Burada karşıtlıktan siyahla beyaz da olduğu gibi kesin bir zıtlık anlaşılmalı, daha çok birbirine çevrilmiş ama kör aynalar olarak düşünülmelidir. Sadece Sivaslı Cemile ve Beşinci Murat bu karşıtlıkta net bir yansıtıcı-ayna görevi görüyorlar. Onca 'aydın' arasında sadece Cemile onun "dünyasında ölmüş biri" (Y: 107) olduğunu söyleme bilgeliğini gösteriyor. Romanın sonunda, Yusuf'un cenazesinde Bayram Beyaz'ın yanına gelen Bayram Sarı adlı kahramanda, bu karşıtlığın, bir yerde sürekliliğin romanın temel yapısını oluşturduğunun, açık bir yapıt karşısında olduğumuzun, yorumlarımıza burada son noktayı koyamayacağımızın önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkıyor.

2. 'ENTELEKTÜEL'LE ALAY EDEN BİR ROMAN: BOUVARD İLE PECUCHET

Flaubert'in son yapıtı *Bouvard ile Pécuchet*'ye gelince: öncelikle, biraz önce de değindiğimiz gibi bu yapıtın *Yalan*'ın yazarı için taşıdığı önemden bir daha bahsetmek istiyoruz. Yücel, Fransız yazınından, Flaubert'den, Balzac'tan, Proust'tan, Gide ve daha birçok Fransız yazarından çok fazla etkilediğini saklamaz, sık sık bu konuda içten açıklamalarda bulunur. (bkz. Sezer, 2003: 48; Özkan, 2001; 60). Ama özellikle Flaubert'in onun yaşamında önemli bir yeri vardır; ilk

çevirdiği yapıtlardan birinin *Madame Bovary* olması bu ayrıcalığın bir göstergesidir. Yücel'in düşünsel yaşamında ise *Bouvard ile Pécuchet*'nin apayrı bir yeri vardır. *Bouvard ile Pécuchet*, Yücel için neredeyse aydın olmanın koşullarından biridir. Bu yapıtı okumamış bir kimseyi tam bir aydın saymayacağını sık sık yineler.

Öyleyse, sadece Yücel için değil, dünyadaki birçok aydın ve yazar için bu yapıtı farklı kılan şey nedir? İlk bakışta, bu romanda çok fazla bir şey anlatılmıyor gibi görünür. Bir yerde, geleneksel okuyucunun alıştığı roman tarzıyla kıyaslandığında, doğrudur bu söz. Flaubert sık sık "bir hiç üzerine roman yazma" arzusundan bahseder; Fransız yazın araştırmacısı Georges Jean, Flaubert'in *Bouvard ile Pécuchet* ile birlikte "yaşamının en takıntılı düşlerinden biri" olan bu "hiç üzerine roman" anlayışına yaklaştığını belirtir (Jean, 1971: 106). Bir yerde, *Bouvard ile Pécuchet*, çağımızın 'anti-roman' anlayışını da önceden haber verir. Romanda, okuyucuyu içine çekerek düşsel dünyalara sürükleyecek bir olay örgüsü, yoğun entrikalar, krizler ve çözümler yoktur. Sadece, biri oldukça kaba, diğeri oldukça hırçın, birbirinden bön iki kahramanın bir taşra kasabasında 'araştırma' ve 'öğrenme' çabalarıyla geçen, basit ama düşündürücü yaşamları anlatılır. Öyleyse romanın önemi nereden gelmektedir? Romanın önemi daha çok, nasıl ki *Madame Bovary* dönemin taşradaki burjuva yaşamına bir ışık tutuyor, aile krizini önceden haber veriyorsa⁶, *Bouvard ile Pécuchet*'nin de dönemin bilim anlayışına, aydına bakış açısına büyüteç tutarak 'düşünsel bir krizi' önceden haber vermesinden gelmektedir.

Yapıtı diğer Flaubert romanlarından ayıran bir özellik de, yazılmasının neredeyse yazarın tüm yaşamına yayılmasından gelmektedir. Uzmanlara göre, yapıtın kökenleri yazarın ilk gençlik yıllarına dek uzanır; daha 1837'de on altı yaşında yayınladığı "Une leçon d'histoire, genre commis" adlı öyküde karşımıza çıkan 'yazıcı' kahraman, Bouvard ile Pécuchet'nin ilk örnekleri olarak görülür. Dolayısıyla, *Madame Bovary*'den *Duygusal Eğitim*'e Flaubert'in çoğu yapıtında bu romandaki bazı kahramanlara ve diyaloglara oldukça yaklaşan örnekler görülür. Yapıtın Türkçe çevirisine yazdığı özsözde, Yücel, romanın yazılmasının Flaubert'in tüm yaşamına yayılmasının bu yapıta getirdiklerini şöyle açıklar: "*Bouvard ile Pécuchet*'nin oluşumunun Flaubert'in tüm yaşamını kaplamasının en belirgin ve önemli sonucu, onun duyarlılığını, alaycılığını, umutsuzluğunu en yalın, en yoğun, en iyi biçimde yansıtan yapıt olmasıdır; bir başka deyişle, Bouvard ile Pécuchet Flaubert'in yapıtlarının en 'flaubertce'sidir." (Yücel, 1990: 6).

Bilindiği gibi, Flaubert'in ölümünden bir yıl sonra yayımlanan bu yapıt yarım kalmış bir yapıttır ve bu yönüyle büyük tartışmalara yol açmıştır. Uzmanlar çoğunlukla, kahramanlarımız Bouvard ile Pécuchet'nin rastgele kopyalama işlemlerinden sonra, Flaubert'in çok sayıda değişik yazar ve düşünürden seçmeler yaparak, belli sınıflandırmalar altında "Saçmalıklar Seçkisi", "Bütün Biçemler", "Yerleşik Görüşler Sözlüğü", "Fiyakalı Düşünceler Sözlüğü" gibi başlıklar adı

altında bir araya getirerek romanına eklemeyi ve anıtsal bir yapıt meydana getirmeyi düşündüğünü belirtirler (bkz. Yücel, 1990: 11). Bu yüzden, Fransa'da ve dünyada *Bouvard ile Pécuchet*'yi "Yerleşik Görüşler Sözlüğü" ile birlikte yayınlama geleneği oluşmuştur. Ancak Türkçe baskısında bunu göremiyoruz. Yücel, "Yerleşik Görüşler Sözlüğü"nü çevirisine almama nedenini ise şöyle açıklar: "Kanımca, ille de eklenmesi gerekmiyordu: bir kez, daha önce de söylediğim gibi, bu sözlük romanın bütünleyici, hatta aydınlatıcı bir ögesi değil, ona koşut bir parçaydı; ikincisi, burada yer alan kimi kavramlar, romanda tıpkı sözlükte verildiği biçimiyle kullanılmıştı" (Yücel, 1990: 15).

Yücel'in, en 'flaubertce' yapıt olarak nitelendirdiği bu romanda ne anlatılmaktadır? Konunun daha iyi anlaşılması için kısaca bir özetini vermekte fayda görüyoruz: Hikâye kısaca, bir öğle sonu Saint-Martin kanalı kenarındaki bir bulvarda, aynı anda aynı banka oturarak tanışan, kabaliğiyle dikkat çeken Bouvard ile hırçınlığı her olayda ön plana çıkan Pécuchet'nin hayallerini birlikte gerçekleştirme arzusundan oluşmaktadır. İkisi de Paris'te yazıcılık yapan bu iki arkadaş, birlikte bir taşra kasabasına taşınacak, tarımla, sanat, bilimle uğraşacaklardır. Bouvard'a yüklü bir miras kalmasıyla birlikte bu projelerini gerçekleştirmek için harekete geçerler. Dostları Barberou sayesinde keşfettikleri Chavignolles adlı kasabada bir çiftlik satın alarak önce bahçıvanlığı, ardından çiftçiliği ve konserveciliği denerler ve hepsinde de başarısız olurlar. Başarısızlıklarını kimya bilmemelerine bağlayarak kimya öğrenmeye karar verirler. Bilgisizlikleri, sabırsızlıkları nedeniyle bu konuda da başarısız olunca, sırasıyla anatomi, fizyoloji, arkeoloji, astronomi, tarih, edebiyat, politika, hijyen, manyetizma ve doğa üstü olaylarla ilgilenirler. Her zaman olduğu gibi, bilgisizlikleri, bıkkınlıkları bir yana, yöntemsizlikleri ve yanlış kaynaklarla yola çıkmanın da etkisiyle hiçbir işin sonunu getiremezler ve sonunda felsefeyle ilgilenmeye başlarlar. İçine düştükleri soyut dünya onları dine yönlendirir. Dinde de aradıklarını bulamayan kahramanlar tesadüf eseri evlat edindikleri iki çocuğun eğitimini üstlenirler. Burada ki başarısızlıklarının ardından, daha önceden bildikleri en iyi şeyi yapmaya karar verirler ve daha önce yazılmış eserleri kopyalamaya girişirler.

Biraz öncede belirttiğimiz gibi, Flaubert'in bu romanı yarım kalmış, ancak ölümünden sonra basılabilmıştır. Ama geride bıraktığı senaryolar bize onun projesinin sonunu görme imkânı sağlıyor. Zaten romanda, yazarın geride bıraktığı bu senaryoyla birlikte basılmıştır. Romanın sonuna eklenen bu 'plan' ise, "Başlarlar kopya etmeye" (BP: 300) cümlesiyle biter. Öyleyse, yaşamlarını, sadece yazıları güzel olduğu için yazıcılıkla, yani kopya etmekle sürdüren ve kopya etmekle sonlandıran bu kahramanların yaşam hikâyesinde yazarın 'entelektüel' söylemini oluşturan ve bu söylem içerisinde 'entelektüel'i sorgulamamıza neden olan unsurlar nelerdir?

Romanda öncelikle dikkatimizi çeken şey, birbirinden 'saf' iki kahramanın ilk sayfalardan itibaren birer 'entelektüel' olma, bilimle ve sanatla uğraşma arzularıdır. Bu bakımdan, Pécuchet'nin Paris'ten taşraya taşınırken, terk edeceği

dairesindeki şöminenin alçısına adını kazıması anlamlıdır; bu, onun kalıcı olma arzusunun basit bir göstergesidir. Zaten hikâyenin geri kalan kısmında yaşamlarını bilimsel ve entelektüel bir arayış dolduracak, bilimin bir dalından diğerine koşacaklar, ama hiçbir zaman başarıyı yakalayamayacaklardır. Çünkü yazarın burada görünür kılmak istediği asıl sorun, Yücel'in yapıtında olduğu gibi, 'yöntem' sorunudur. Kahramanlar üzerine eğildikleri alanla ilgili ne bulurlarsa okurlar; başarısızlıklarının nedeni de burada yatmaktadır. Bilimsel yöntemle göre, ne bulurlarsa değil, konunun herkesçe kabul görmüş başyapıtlarına başvurmaları ilk beklenen şeydir. Ancak onlar temel yapıtlardan ziyade, kılavuzlarla, reçete kitapçıklarla, popüler kitaplarla bilgiye ulaşmaya çalışırlar. Zaten Flaubert'in asıl derdi de dönemin bu yaygın ama yanlış anlayışına büyüteç tutmak, çarpıklıkları ortaya koymak ve Bouvard ile Pécuchet'nin kurbanı oldukları bu 'budalalığı'⁷ teşhir etmektir (bkz. Azra, 2002: 7). Romanını yazmaya başlayacağı sıralarda, Madame Brainne'e yazdığı bir mektupta (Ağustos-1872) artık kinini, kızgınlığını, tüm nefretini kusabileceği bir roman yazacağından bahsetmesi *Bouvard ile Pécuchet*'nin yazın tarihindeki yerini konumlandırmada bize yardımcı oluyor (Suffel, 1966: 16). Yazarın amacına ulaşmak için en çok başvurduğu yöntem ise ünlü ironisidir. Hemen her sahnede yazarın acımasız alayıyla karşılaşırız. Daha ilk sayfadan itibaren kahramanlar gerçekten uzak karikatüral tipler olarak betimlenirler ve bu anlatının sonuna kadar böyle devam eder. Yazarın 'ince' ve 'sinsi' alayı sadece diyaloglarda ya da eylemlerinde görülmez; özellikle tasvirler bu anlamda önemli bir işlev görüyor. Yazar, çoğu zaman, betimlemeye başvurarak kahramanlarını alaya alıyor, onları bizlere komik, gerçek iki budala gibi gösteriyor. Bu da Flaubert'in burjuvalara karşı bilinen ünlü kini hatırlandığı zaman anlam kazanıyor. Zira kahramanlarımız birer küçük burjuvadır ve onları birer budala, bön tipler olarak sunarak burjuvalara karşı gerçek bakış açısını dile getiriyor, onların başarısızlıklarını ise genel anlamda burjuva düşüncesindeki 'budalalığa' bağlıyor. Flaubert, "Bouvard ve Pécuchet'nin kendisi olduğunu ve onların budalalığının da kendi budalalığı olduğunu" söylerken (Suffel, 1966: 15) bir yerde kendi burjuva kökenlerine gönderme yapar. Onun bir burjuva olarak, kendi köklerinden bu kadar nefret etmesi, kendi sınıfına büyük bir kinle bakması, hep onlara karşı yazması ise bu çalışmanın süresini aşan bir tartışmayı gerektiriyor. Zaten bu konuda çok fazla çalışma yapılmıştır, özellikle Sartre'ın Flaubert'i varoluşçu bir büyüteç altında incelediği psikanalitik çalışması *Ailenin Budalası* bu konuda iyi bir referans oluşturmaktadır (bkz. Rybalka, 2004: 27-31).

Romanda betimlemeler aracılığıyla yapılan alayın en güzel iki örneğini, kahramanların ikinci bölümdeki bahçe düzenleme sahnesinde ve dördüncü bölümdeki evlerini müzeye çevirme girişimlerinde görüyoruz; bu sahneler, Flaubert'in alayının en acımasız noktaya ulaştığı birkaç andan biridir. Sanki kahramanlarıyla dalga geçmekten, onları diğer kahramanların gözlerinde küçük düşürmekten zevk alır gibidir. Arkeoloji ve yerbilime merak sardıktan evlerini müzeye çevirerek kasabalının ziyaretine açmayı, bu sayede onların beğenisine

mazhar olmayı düşleyen, entelektüel olma yolundaki bu iki burjuva, yazarın kaleminden çıkan her kelimedede biraz daha yerden yere vurulur. Bu alay, bir yerde yazarın, yapıtında sergilemeye, daha doğrusu yerden yere vurmaya çalıştığı burjuva dünya görüşüne karşı kendisini ve yapıtını korumak için bir panzehirdir. Zaten Flaubert'in roman sanatında tasvir en önemli unsurlardan biridir; Balzac'ın tasvir anlayışının tersine, romanın tümüne yayılarak kahramanın ruh haliyle doğrudan ilişkili olan bu tasvir anlayışı, aynı zamanda, *Romanın Evreni*'nin yazarlarının belirttiği gibi, "yazardan okuyucuya bir tür iletişim" aracına dönüşür (Bourneuf et Quellet, 1972: 119).

Yücel'de, Flaubert'in tutumunu destekler bir şekilde, bir söyleşisinde yapıtlarındaki alayın yoğun kullanımı karşısındaki bir soruya şöyle cevap verir: "Ben alayın baskı, anlayışsızlık, salaklık ve saldırganlık karşısında başvurabileceğimiz son savunma biçimi olduğunu düşünürüm. Kısacası, benim yazdıklarım da alay saldırı alayı değil, savunma alayıdır" (Andaç, 2003: 98). Ancak Flaubert'de alayın bu derece masum olduğu söylenemez: gerek *Madame Bovary*'de, gerek *Duygusal Eğitim*'de, gerek *Bouvard ile Pécuchet*'de yazarın kalemi zaman zaman yok edici bir alaycılığa bürünür. Bu bakımdan, Graham Falconer'in bir makalesine "Flaubert, Charles'ın katili..." başlığını vermesi oldukça anlamlıdır (bkz. Falconer, 1976: 115-136). *Madame Bovary*'nin henüz başında yer alan, Charles'ın kasketinin meşhur tasvirini ve Emma ile evlendikten sonra, Emma'nın bakış açısıyla betimlenen Charles'ın çamurlu botlarını hatırlarsak, Flaubert'in tasvir anlayışının anlatıdaki gücü daha iyi anlaşılacaktır. Sonuçta, Flaubert'le birlikte tasvirin işlevsel bir hale gelerek entelektüel bir boyut kazandığını söylemek hiçte yanlış olmayacaktır.

Flaubert'in entelektüel söylemini oluşturan tek unsur dönemin bilim anlayışına ve burjuva topluma getirdiği eleştiriler değildir; aynı zamanda dönemin toplumsal olayları –özellikle 1848 devrimi-, din ve yazın üzerine getirdiği eleştirilerde bu söylemin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Dönemin toplumunu yönlendiren burjuva anlayışının Flaubert'in tüm yapıtlarına hâkim olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak *Bouvard ile Pécuchet*'de, altıncı bölümde, 48 devrimi çevresinde gelişen olaylar yazara bu konudaki eleştirilerini yoğunlaştırma imkânı verir. Bununla birlikte, Sartre başta, çok sayıda aydınca Flaubert 'fildişi kule'sine kapanmakla, Parnasçılarla birlikte, "sanat sanat içindir" düşüncesi ardına saklanarak, halktan uzak durmakla, toplumsal olaylara karışmamakla suçlanmıştır. Bir bakıma Flaubert'in yapıtı bu düşüncüyü doğrulayan örneklerle doludur. Yine altıncı bölümde, kahramanlarımızın Rahip Jeufroy'la öğretmen Petit arasındaki sert tartışmaya şahit olduktan sonra "bağımsızlıklarını şükrederek evlerine dönmeleri" (BP: 168), "Bouvard ile Pécuchet benim"⁸ diyen Flaubert'in tutumunu saptamak açısından önemlidir. Ancak bununla birlikte eleştirilerini her zaman dile getirmekten çekinmez. Kahramanlar evlerine dönerken "kilisenin gücünden dolayı tüylerinin ürperdiğini" hissederler ve bu gücü "toplum düzenini pekiştirmekte" kullandığını düşünürler (BP: 168). Bir yerde bunlar

Flaubert'in düşünceleridir de. Dokuzuncu bölümde, kahramanlarımız tüm bilimlerde başarısız olduktan sonra dine sığınır, hacca giderler. Bu bölümde, Flaubert kiliseye ve burjuva toplumunun dine bakış açısına sert eleştiriler getirir. Bölümün sonunda, kahramanlarımızın Rahip Jeufroy'la zaman zaman dine hakaret etmeye varan tartışmalardan sonra kiliseden uzaklaşmaları, bir yerde Flaubert'in bu baskıcı ve saptırılmış düşünce karşısında kendi uzaklığını gösterir.

1848 devrimi gerçekleştiğinde, Flaubert'in her zaman küçümseyerek baktığı alt tabaka halk, özellikle işçiler, haklarını istemek için ayaklanırlar. Herkes kendisi için bir şeyler istemektedir ve hepsinin de ortak bir istekleri vardır: milletvekili olmak. Kahramanlarımızda dâhil, herkes bu "milletvekilliği sıtma"sına yakalanmıştır (BP: 155); askeride, polisi de, öğretmeni, papazı da, işçisi de, herkes "Tanrım, ne olur, izin ver de milletvekili olayım!" duasını etmeye başlar (BP: 156). Herkes kendi çıkarını düşünür, gerektiğinde bu yüzden söylemlerinde dile getirdikleri düşüncelerinden yüz çevirirler. Gorju tutuklanırken Pécuchet'den yardım istediğinde, Pécuchet ilgisiz kalır, ki geçmişte Gorju Pécuchet'yi benzeri bir sıkıntıdan kurtarmıştır. Gorju'nün acı bir gülümsemeye "Ben sizi savunmuşlumdum oysa" (BP: 162) demesi, dönemin burjuvalarına bir 'dönellik' suçlaması olarak algılanabilir.

Toplumsal çalkantılar yaşandığı sırada, dikkat çeken bir diğer unsur da, Flaubert'in işçilere ve alt tabaka diğer insanlara hor görüyle bakmasıdır. Halk "okuma yazması olmayan bir sürü" olarak nitelendirilirken, Bouvard tüm suçu bu halka bağlayarak "Beñce her şey Halk'ın budalalığından kaynaklanıyor" der (BP: 164); Pécuchet ise düşüncelerini her zamanki hırçınlığıyla daha sert bir şekilde dile getirir: "Kenterler (burjuvalar) azgın, işçiler kiskanç, papazlar aşağılık olduğuna, Halk da burnu yemlikten çıkmamak koşuluyla bütün zorbaları bağrına bastığına göre, Napoléon çok iyi etti! Süngülesin, ayaklar altında çiğnesin, sürü sürü gebertsin! Doğruluk düşmanlığına, korkaklığına, laçkalığına, körlüğüne az bile!" (BP: 176).

Flaubert'in burada cümleleri çelişkili görünebilir: burjuvalardan nefret eden, onlara olan kinini, kızgınlığını kusmak için bu romanı yazan Flaubert'in sadece burjuvalara değil, toplumu oluşturan tüm unsurlara saldırdığı görülüyor. Burjuvalara olan kini anlaşılır olmakla birlikte, Sartre ve diğerlerinin de eleştirdiği biçimde, içine çok fazla karışmadığı işçilere ve alt tabakadan diğer insanlara bu kadar olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşması bir çelişki olarak gözükmemektedir.

Beşinci bölüm, daha çok, Flaubert'in yazın üzerine eleştirilerinin yoğunlaştığı bölümdür. Yazınsal bakımdan 'üst kurmaca', 'metinler arası' bir nitelik taşımaktadır. Zaten, hem Yücel'in hem de Flaubert'in yapıtlarının ilk dikkati çeken yanı, yoğun bir metinlere arası özellik arz ediyor olmalarıdır. Her iki yapıtta da onlarca yazarın, yapıtın adı anılır, çok sayıda bilimsel, edebi, dini, felsefi düşünceye yer verilir.⁹ Kahramanlar yeri geldi mi bilgece konuşmalarına rağmen, çoğu zaman yanlış düşünce ve yöntemler yüzünden başarısız olurlar. Özellikle

Yücel'in romanı *Yalan* bu konuda daha verimlidir; işlenen konunun sahte bir dilbilimi kuramı olması, yazara özellikle yazın ve bilim dünyasındaki aksaklıkları, yanlış inançları sergileme ve eleştirme olanağı sunar. Flaubert, düşüncelerini kimi zaman kahramanlarının ağzından, kimi zamanda anlatıcının ağzından aktarır okuyucusuna. Mademki, *Madame Bovary* olayında olduğu gibi, yazar kahramanlarını kendisiyle özdeşleştirerek "onlar benim" diyor, o zaman kahramanların sesinde Flaubert'i aramak yanlış bir tutum olmayacaktır. Örneğin, Osmanlının son dönemlerinde ülkemizde de en çok çevrilen Fransız yazarlardan biri olan Paul de Kock'un bir romanı üzerine bir diyalogdan aldığımız şu iki cümle bunu göstermektedir: "Böyle zırvalara nasıl zaman harcarsın?" diye sorunca Pécuchet, Bouvard ona şöyle cevap verir: "Ama daha sonra belge olarak çok ilginç olacaktır" (BP: 134). Bölüm bir yerde Flaubert'in sanat, güzellik, yazın üstüne kendi kendine yaptığı bir söyleşi, bir tür monologdur. Zaman zaman, ilgili konularda özdeyişlerde bulunur Flaubert; örneğin sanat söz konusu olunca, "Sanat, kimi durumlarda, sıradan varlıkları sarsar, en hantal yorumcuları bile gözler önüne dünyalar serebilir" der (BP: 139). Ancak bu tür konuşmalarda, cümlenin –daha doğrusu düşüncenin- gerçekte kime ait olduğu her zaman net değildir. Bu kahramanların iç sesi midir, kendi aralarındaki konuşmadan bir parça mıdır, tarafsız bir anlatıcının sesi midir, yoksa okura mesajını ulaştırmak isteyen bilinçli bir yazarın sesi midir? Belirsizliğe rağmen, söylemi yaratan kişi olduğuna göre, temelde bunu Flaubert'in düşüncesi olarak görmek yanlış olmayacaktır.

3.YAPITLAR ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

İki yapıt arasında kısaca bir karşılaştırma yaparsak: Öncelikle, her iki romanda da bilim düşüncesinin, bilimsel yöntemin/yöntemsizliğin temel alındığını, bilimsel düşüncenin üretimindeki doğrularla yanlışların arasındaki ince perdenin gösterilmeye çalışıldığını görüyoruz. Her iki yazarda, çoğu zaman, ele aldıkları temel sorunu göstermekle yetiniyor, ancak gerek kahramanlarının diyalog ve monologlarıyla, gerek taraflı ya da tarafsız bir anlatıcının ironik sesiyle eleştirmekten de geri kalmıyorlar. Flaubert'in sanatının temelde 'göstermekten', ibaret olduğunu, kendisinin de yazın tarihinde nadir görülen türden bir keşif sahibi (visionnaire) olduğunu, açıkça müdahale etmemek için kesin çözüm yolları önermediğini, gerek araştırmacıların ortaya koydukları çalışmalardan, gerek Flaubert'in kendi mektuplarından biliyoruz (bkz. Richard, 1954: 145)). Yücel'de kendisiyle yapılan bir söyleşide, Flaubert'in düşüncesini destekler biçimde, "Bütün yazın türleri gibi romanda çözümler değil, sorunlar sürer önümüze" (Özkan, 2001: 167) diyerek konuya yaklaşımını açıklar. Aynı söyleşinin bir başka yerinde ise, bir konuyu "betimlemenin" bile onu eleştirmek anlamına geldiğini, dolayısıyla her "gerçek yazarın" aynı anda bir "eleştirmen" olduğunu belirtir (Özkan, 2001: 229).

Bununla birlikte, söz konusu yapıtlar, sadece dönemlerinin bilimsel anlayışındaki yanlışları göstermekle kalmazlar; doğru ve yanlış bilimsel yöntemlerin arasındaki ince perdenin gözeneklerinden bütün kusurlarıyla ya da erdemleriyle toplumu ve işleyiş biçimlerini de göstermeye çalışırlar. Örneğin,

Yalan'ın sahte kuramcısı Yusuf Aksu'ya bir parti kurarak vatani kurtarmasının zamanı geldiğini söyledikleri zaman, "Ben düşündüğünüz adam değilim" (Y: 554) şeklinde cevap verir. Onun bu olumsuz cevabı, aslında kendi öznel gerçeğinin yanında, içinde yaşadığı toplumun psikolojik ve sosyolojik yapısını da yansıtan bir ayna gibi durmaktadır karşımızda.

Yazarların bunu yaparken en çok kullandıkları yöntem her ikisinin de kendine has 'alay'larıdır. Yücel'de alayın kullanımının Flaubert'dekine oranla daha masum bir alay olduğu söylenebilir. Kendi deyimiyle bir "savunma alayı"dır. Ancak Flaubert'de alayın şiddeti artar, bir çeşit olaylara müdahale etme, kendi düşüncesini okuyucuya aktarma yoluna döner. Dolayısıyla, Yücel'deki "savunma alayı" Flaubert'de bir çeşit "saldırı alayı"na döner. Özellikle Flaubert'in yapıtında alay yüklü betimlemeler anlatıda önemli bir işlev görürler, bir bakıma okuyucu ile yazar arasında konuyla eş zamanla ilerleyen bir iletişim ve bilgilendirme biçimine dönüşerek yazarın entelektüel bir söylem oluşturmasında önemli bir rol oynarlar.

Kısaca, her iki yapıtta da, yazarların eleştirel ve entelektüel söylemleri "bilim, toplum ve yazın" üçgeni üzerinde kurulur, yazarlara göre sacayaklarının içerikleri değişim gösterir. Örneğin *Bouvard ile Pécuchet*'de *Yalan*'dan farklı olarak, toplum ayağına eklemleyebileceğimiz din ve burjuva yaşam biçimi önemli bir rol oynar. Yücel'de toplumsal ayrımın yapıldığı çok fazla görülmez. Toplumun her tabakasından insanın oyuna katıldığı ve olumlu ya da olumsuz roller üstlendikleri görülür. Flaubert'de alt tabaka insanlara, örneğin işçilere karşı açık bir horgörü, dışlama söz konusuysa, Yücel'de bu durum tersine döner. Belki yazarın Elbistan'a uzanan köklerinin de etkisiyle, İstanbul hanımefendileri ve beyefendilerinin dışında kırsaldan gelmiş insanlarda olayların akışında önemli bir rol oynar. *Yalan*'da, Tokat'lı Müslüm gibi olumsuz örneklerinin yanında Sivaslı Cemile gibi gerçeği görebilen, düşüncelerinden taviz vermeyen halktan insanların varlığı görülür. Kuşkusuz bazılarınca bu kahramanların bazı özellikleri, alaylı betimlemeleri onları horlamak olarak algılanabilir. Örneğin, Yusuf Aksu'ya yaşamının sonuna kadar hizmet eden, onu bir çocuk gibi gözleyip koruyan Sivaslı Cemile'nin kolundaki bilezikler, konuşma biçimi, dinlediği müzikler, kabalığı, rahatlığı vs. önceleri okuyucuyu hafiften rahatsız ederken, romanın sonlarına doğru okuyucunun sempati ve saygısını kazanmayı başarıyor. Yusuf Aksu'yu çevreleyen onca aydına rağmen, gerçeği görebilen, Yusuf'a içinde yaşadığı yalancı göstermeye çalışan birkaç kahramandan biride kırsaldan gelmiş bu kadın kahramandır. Ayrıca Yücel'i Flaubert'den ayıran önemli noktalardan biride kahramanlarını çoğu zaman halktan insanların arasından seçmesi ve onların dilini başarıyla kullanmasıdır. *Bıyık söylencesi*'nde, *Vatandaş'ta*, *Kumru ile Kumru*'da, *Mutfak Çıkmazı*'nda hep halktan gelmiş, bir bakıma aydın olma yolunda çaba sarf eden, gelişmeye açık kahramanlar görülür. Ancak, Antonio Gramsci'nin tanınmış yapıtı *Hapishane Defterleri*'nde yer alan meşhur bir tanımlaması herkesçe bilinir: "Bütün insanlar entelektüeldir, ama bir toplumda herkes entelektüel işlevi görmez".

der Gramsci (aktaran Said, 2004: 21). Yücel ve Flaubert'in kahramanları da aydın olma iddiasını taşımalarına ya da çevrelerindeki insanlarca aydın ilan edilmelerine rağmen, gerçek anlamda bir aydın olmayı başaramazlar ve toplumda aydın işlevi de görmezler. Kahramanlarının başarısızlıklarından hareketle yazarlar 'entelektüel'i sorunsal hale getirerek alaylı bir dille eleştirirler. Çözüm yollarını, gerçek entelektüelin nasıl olması gerektiğini ise açıkça söylemezler; ancak, okuyucu için, bizler için, bunu farklı bir şekilde ortaya koyarlar; hikâye sona ulaşmış, resmin bütün parçaları bir araya geldiği zaman, tabloya yansıyan görüntüden bize sunulmaya çalışılan 'gerçek aydın'ın portresini görürüz: gerçek aydın, onların kahramanlarının olmadıkları şey ya da bir başka deyişle, kahramanlarının olduğu şeyin tersidir.

NOTLAR

¹ Bu çalışma, Türkiye'nin evsahipliğinde Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından düzenlenen ve 10-15 Eylül 2007 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilen 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi'nde (İCANAS 38) bildiri olarak sunulmuştur.

² Yusuf'a oranla çok zeki, bilgili, kendine güvenen, kahkahasıyla meşhur ama kekeme olan Yunus, kekemeliğini doğal hatta otantik bir olay olarak gösterebilmek için "yazının dilden önce var olduğu" teorisini ileri sürer. Ona göre, kekemeliği yapay dile uyum sağlayamayan dilin doğal, özgün haline dönem çabasıdır. Kekelemesine rağmen normal konuşan bir insandan çok fazla şey söylediğini ileri sürer: konuşmasındaki boşluklar her türlü yoruma açık bir bildirişim türüdür ona göre. İnsan dilinin (ötüşünün) 'kuşdili'ne yakın olduğunu, dolayısıyla evrimsel açıdan maymundan çok kuşlara yakın olduğunu savunur (bkz. Y: 24-57). Kuşdiline yakınlığı nedeniyle Japonca, Çince gibi diller öğrenmeye çalışır. İlerleyen bölümde, onun teorisini kendine mal eden -aslında bunu çok da farkında olmadan yapar ve hep suçluluk duygusuyla yaşar- Yusuf'ta sık sık kuşların sesini dinleyecek, onları taklide kalkışacaktır. Ayrıca Yunus'u dil teorisini geliştirebilmek için İngiliz dili ve Edebiyatına kaydolur. Ne de olsa annesinin Yunus'un babasıyla evlenmesinden sonra onun soyadını da almıştır. Öğrencilikle yıllarında savunduğu fikirlerle oldukça ünlenir. Anne babasının ölümünden sonra okulu bırakır ve evine kapanır. Yusuf, romanın sonunda kuramın yanlışlığını, Yunus'u, ondan çaldığı düşünceleri anlatır herkese, bir "çocukluk düşü" olduğunu söyler. Ama insanlar ona inansalar bile bu sırrı kimseye paylaşmaması gerektiğine inanırlar; zira insanlar kuramın doğruluğuna değil, ona gelmektedirler.

³ Çalışmamızın konusunu oluşturan yapıtlar kısaltmayla verilecektir: *Yalan: (Y)* ve *Bouvard ile Pécuchet: (BP)*

⁴ Burada, Yücel'in, daha önceki bazı yapıtlarında, özellikle *Peygamber'in son Günü*'nde, 1980 öncesi 'sol' anlayışına ciddi eleştiriler getirmiş olduğunu, bu konuya getirdiği farklı bakış açıları ve eleştirileri nedeniyle bazı çevreleri ciddi bir şekilde rahatsız ettiğini, bu konuda yoğun tartışmaların yaşandığını hatırlatalım.

⁵ Yusuf Aksu, anlatının abartılı ve -düşsel dünyasında, elmayı ağacında ilk kez yemek yedikleri bir lokantanın bahçesinde görür (Y: 357-9, 367); dairesinden hiç çıkmadığı için ayağını bastığı tek yeşil alan Amerikan Kolejinin bahçesiyle, annesinin yatığı mezarlıktır (Y: 357); hayatında hiç çiğ köfte yememiş (Y: 449), hiç denize girmemiş (Y: 483), hiç bilgisayar görmemiştir (Y: 497). Bu özelliklerinden dolayı, mahalledeki çocuklar tarafından "apartman adamı", "apartman hayaleti" gibi lakaplarla anılır (Y: 91). Burada dikkatimizi çeken, halktan ve yaşamdan bu kadar uzak bu "apartman hayaleti"nin çevresindeki "aydın" geçinenlerce toplumun sorunlarıyla doğrudan ilgili "sıkı bir solcu", "ulusal bir onur", "tarihi felsefeyle harmanlayan" "efsanevi" bir dilbilimci ilan edilmesidir (Y: 85, 89). Yazarın söyleminin gücünde bu çelişkilerin, zıtlıkların trajik-komik bir şekilde sunulmasında yatmaktadır.

⁶ Jean-Luc Azra, "Le roman prémonitoire" adlı makalesinde haklı olarak *Madame Bovary*'nin ihanet, eş aldatma üzerine yazılmış basit bir roman olmadığını, evlilik krizini önceden haber verdiğini belirtir. Dolayısıyla Azra'ya göre, *Madame Bovary* sadece psikolojik bir roman değil aynı zamanda sosyolojik özellikleri olan bir romandır. (bkz. Azra, 2002: 8 ve 26)

⁷ Judit Bibó, "Poétique de la bêtise dans *Bouvard et Pécuchet*" adlı çalışmasında, Geneviève Bollème'den bir alıntı yaparak, "İlk günlerden itibaren, Flaubert için, yazmanın bu budalalığı baştan savmak anlamına geldiğini ve çelişkili bir şekilde, bugün, *Bouvard et Pécuchet*'nin bu konuda 'ulaşılabilir bir sonuç' olduğunu belirtir. (bkz. Bibó, 1996: 111)

⁸ Flaubert üzerine yapılan çalışmalarda, yazarın ünlü "Madame Bovary benim" türncesine yapılan göndermelerden biri.

⁹ Her iki yapıtta da çok sayıda yazar, düşünür, politikacı ve sanatçının adının ve yapıtlarının sık sık anılması, bu yapıtlardan yapılan alıntılarının devamlı olarak karşımıza çıkması, sadece yapıtlara 'metinlerarası' bir nitelik kazandırmakla kalmıyor, aynı zamanda yazarların söyleminin entelektüel bir boyut kazanmasında önemli bir rol oynuyorlar.

KAYNAKÇA

- ANDAÇ, Feridun, (2003), "Roman yazmak, romanı düşünmek", Tahsin Yücel'le söyleşi, Feridun Andaç (haz.), *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak, Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, İstanbul: Dünya kitapları. 95-99
- AZRA, Jean-Luc, (2002), "Le roman prémonitoire", *Stella: Etudes de Langue et Littérature Françaises*, Association d'études de langue et littérature françaises de L'Université de Kyushu, No: 21, Décembre 2002, 1-30
- BIBO, Judit, (1996), "Poétique de la bêtise dans Bouvard et Pécuchet", *Revue d'Etudes Françaises*, No:1, Budapest. 111-132
- BOURNEUF, Roland et QUELLET, Réal, (1972), *L'Univers du Roman*, Paris: Presses Universitaires de France
- BRUNEAU, Jean, (1976), "La présence de Flaubert dans L'Education Sentimentale", Michael Issacharoff (texte établi par), *Langages de Flaubert*, Paris: Lettres Modernes - Minard. 33-42
- DURBAŞ, Refik, (2003), "Sol'un değil, sağ'ın eleştirisi", Feridun Andaç (haz.), *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak, Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, İstanbul: Dünya kitapları. 120-127
- DURUEL, Nursel, (2002), "Tahsin Yücel: Ben yazının, başka niteliklerinin yanında kendine özgü bir bilgilenme, bir yaşamı ve insanı tanıma yolu olduğuna inanırım", *Varlık*, 70 (1138), Temmuz-2002, 45-49
- FALCONER, Graham, (1976), "Flaubert assassin de Charles...", Michael Issacharoff (texte établi par), *Langages de Flaubert*, Paris: Lettres Modernes - Minard. 115-136
- FLAUBERT, Gustave, (1990), Tahsin Yücel (çev.), *Bilirbilmezler (Bouvard ile Pécuchet)*, İstanbul: Can Yay.
- GREIMAS, A.-J., (1966), *Sémantique Structurale, Recherche de Méthode*, Paris: Librairie Larousse
- HENRI-LEVY, Bernard, (2002), Halil Gökhan (çev.), *Entelektüellerin Övgüsü*, İstanbul: Gendaş Yay.
- JEAN, Georges, (1971), *Le Roman*, Paris: Editions du Seuil
- ÖZKAN, Kaan, (2001), *Görünmez Adam*, (Tahsin Yücel Kitabı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- RICHARD, Jean-Pierre, (1954), *Stendhal et Flaubert*, Paris: Editions du Seuil
- RYBALKA, Michel, (2004), Ahmet Gögercin (çev.), *Damar*, Cilt:14 / Sayı:158, Ankara. 27-31
- SAID, Edward, (2004), Tuncay Birkan (çev.), *Entelektüel*, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- SEZER, Sennur, (2003), "Bir usta: Tahsin Yücel", Feridun Andaç (haz.), *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, İstanbul: Dünya kitapları. 46-54
- SUFFEL, Jacques, (1966), "préface", Gustave Flaubert, *Bouvard et Pécuchet*, Paris: Garnier-Flammarion. 13-25
- YÜCEL, Tahsin, (1990), "Bouvard ile Pécuchet üzerine gözlemler", Gustave Flaubert, *Bilirbilmezler (Bouvard ile Pécuchet)*, Tahsin Yücel (çev.), İstanbul: Can Yay. 5-15
- YÜCEL, Tahsin, (1995), *Yazın, Gene Yazın*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- YÜCEL, Tahsin, (2004), *Yalan*, (7. baskı), İstanbul: Can Yay.